

Савіовський Максим Юрійович,
аспірант Інституту законодавства
Верховної Ради України

УДК 340.11

Принцип субсидіарності в історії європейської політико-правової думки

Ідейні витoki субсидіарності як принципу в історії європейської філософської та політико-правової думки пов'язуються з іменем давньогрецького філософа Аристотеля, який вбачав сутність зазначеного принципу в єдності двох основних складових: соціальної відповідальності людини як «політичної тварини» та ефективного політичного устрою держави.

Католицька традиція розуміння принципу субсидіарності полягає у праві на втручання суспільства чи окремої спільноти у справи людини лише за умов, коли її дії, дії родини чи релігійної громади є неефективними. У цьому сенсі загальноцивілізаційного значення набуло звернення Папи Лева XIII до держави щодо вдосконалення умов життя бідних людей відповідно до її обов'язків щодо реалізації ідеї загального блага, забезпеченні життєдіяльності основних сфер суспільства, автономії кожної з них. Разом з тим це не означає, що всі ініціативи щодо утвердження загального блага мають покладатися лише на державу. Навпаки, держава має всіляко обмежувати свій вплив, зважаючи на більш солідний вік за ознакою походження індивіда, сім'ї та суспільства. Призначенням держави є, як відомо, захист прав людини [1].

Визначення субсидіарності, яке набуло ознак класичного, пропонує папська енцикліка 1931 року. Термін «субсидіарність» походить від лат. «*subsidium ferre*» (надавати допомогу) й означає певну систему взаємовідносин держави і громадян. У межах цієї системи держава має надавати своїм громадянам різного роду допомогу для того, щоб вони могли самостійно вирішувати свої проблеми на основі самоорганізації та самоконтролю. При цьому особлива увага приділяється природним правам людини – все, що громадянин може зробити власноруч, самостійно чи з власної ініціативи є його невідчужуваним правом. Відповідно, державні структури не мають перешкоджати місцевим співтовариствам в їхніх діях, які можуть бути ефективними.

Відтак, будь-яка успішна громадська діяльність може вважатися субсидіарною, що зоб-

ов'язує державу звести до мінімуму втручання у справи окремих громадян та місцевих співтовариств [2].

Теоретико-філософські підвалини зазначеного принципу пов'язуються з такими словами папи Пія XI: «Цей найсерйозніший принцип соціальної мудрості не повинен бути ані змінений, ані послаблений: так само як можливості, що можуть використовуватись з власної ініціативи і власними силами, не повинні відбиратись у людей та передаватись громаді, так само буде несправедливим і порушити суспільний порядок, якщо у менших угруповань буде відібрано та передано ширшим громадам вищого рангу функції, з якими вони могли б впоратись власноруч.

Порушення цього правила спроможне нанести суспільству шкоду, постати непереборною перешкодою правильному порядку, оскільки виправданою метою будь-якого втручання в суспільні справи є допомога членам соціального організму, а не його знищення чи поглинання»[3].

Принцип субсидіарності як визначальна складова католицької соціальної доктрини обумовлює позицію цієї церкви щодо власності, класів, революції і держави, уникаючи, однак, вимог знищення соціального ладу, його заміни «більш прогресивним» тощо. Так, зокрема, енцикліка Папи Лева XIII «*Rerum novarum*» («Про нові речі»), заклавши основи християнського соціалізму, сприяла не тільки формуванню громадської думки з основних політичних і суспільних проблем, а й започаткувала діяльність католицької церкви на засадах досягнення «соціального миру». «Християнське вчення, – стверджується в енцикліці, – має чудову і багатоманітну спроможність примирення суспільних протиріч у самому зародку..., особливо за допомогою закликів ... до виконання спільних завдань, зокрема тих, що ґрунтуються на справедливості» [4].

Справедливо вважаючи хибним судження щодо поділу суспільства на два класи-антагоністи, призначенням яких нібито є взаємна боротьба «на знищення» навіть до збройного протистояння, католицька соціальна доктрина вважа-

ла зазначену класову дихотомію неприродною. «Державна влада... своїми законами і розпорядженнями має сприяти утвердженню суспільного та приватного благополуччя... Влада має піклуватись про загальне благо» [5].

Вбачаючи в суспільстві певну відповідність людському організмові, коли його окремі органи доповнюють один іншого, представники католицької доктрини прийшли до висновку про природну доцільність співпраці різних соціальних верств. Відповідно, християнська ідея загального блага (*bonum commune*) постала своєрідним імперативом як необхідним елементом порядку та природного права, критерієм цінності людського життя. Прагнення до загальної мети – блага як соціального, так і індивідуального було проголошено ціллю діяльності і спільноти, а також окремої особистості, що вважалось можливим досягти лише на засадах християнської солідарності.

Водночас авторами енцикліки констатувалось, що природна рівність людей та заснований на ній християнський солідаризм сприяють досягненню «загального блага на всіх рівнях», у тому числі в сфері управління, владних відносин.

Викладені Папою Левом XIII ідеї знайшли своє продовження в енцикліках Папи Пія XI «*Quadragesimo anno*» («У рік сороковий», 1931 р.), Папи Іоанна XXIII «*Mater et Magistra*» («Мати і наставниця», 1961 р.) та «*Pacem in terris*» («Мир на землі», 1963 р.), у матеріалах II Ватиканського собору (1962 – 1965 рр.), передусім, схваленою ним пастирською конституцією «*Gaudium et spes*» («Радість і надія»), яка має й іншу назву «Про церкву в сучасному світі».

Папа Іоанн Пій XI у своїй енцикліці, розмірковуючи про міру доцільності втручання держави в діяльність суспільного сектору, підтвердив значущість принципу субсидіарності як допоміжного, що був визначений ним таким чином: спільність вищого порядку не має втручатись у внутрішні справи спільноти нижчого порядку, позбавляючи його компетентності, однак має підтримувати його у випадку необхідності – допомогти в координації його дій з іншими суспільними групами для досягнення спільного блага [6].

Своєрідними віхами на шляху розвитку християнської соціальної концепції життєдіяльності людини є енцикліка Папи Іоанна Павла УІ «*Populorum progressio*» («Прогрес народів», 1967) та його апостольське послання «*Octogesima adveniens*» («Наступають восьмидесяті», 1971 р.), а також енцикліки Папи Іоанна Павла ІІ «*Redemptor hominis*» («Спокутник гріхів», 1979 р.), «*Dives in misericordia*» («Богатий у благо чинності», 1980 р.), «*Laborem exercens*» («Працею своєю», 1981 р.), «*Centesimus annus*» («Сотим роковинам», 1991 р.), в яких стверджується, що принцип субсидіарності, будучи одним з наріжних каменів католицької соціальної доктрини, основу якої складають зазначені вище енцикліки, сприяє «становленню особистості та дійсно людських відносин» [7].

Принцип субсидіарності, будучи, як і будь-який інший принцип, засобом зв'язку теорії й практики, відправною ланкою для здійснення практичних дій передбачає певний ієрархізований механізм взаємодії/розподілу повноважень різного рівня – від центрального до регіонального чи місцевого й може вважатись принципом теорії урядування. При цьому передача повноважень на більш високий рівень управління може здійснюватись лише тоді, коли неможливе їхнє виконання на нижчому рівні. Сутність принципу субсидіарності яскраво демонструє одне з положень Конституції США: «Повноваження, не делеговані Конституцією Сполученим Штатам і не заборонені у відповідності з нею штатами, відповідно є закріпленими за штатами або за народом». Так само Основний Закон ФРН наділяє всіма повноваженнями землі/території, за винятком тих, які зазначені окремо.

Інший варіант і, відповідно, рівень делегування повноважень зазначеного принципу – наддержавний – полягає в наданні Раді Європи повноважень, які добровільно передаються країнами-членами [8]. При цьому принцип субсидіарності, послідовно викладений в Європейській хартії місцевого самоврядування, набуває ознак правового постулата європейського законодавства, визначаючи розподіл повноважень різних рівнів публічної влади [9]. При цьому показово, що одні автори розглядають його як принцип розподіляючої (*distributing*) влади, тоді як інші – влади виконавчої (*exercising*).

Мають місце також спроби розглядати субсидіарність як концепцію, що обґрунтовує необхідність прийняття рішень на, можливо, найнижчому рівні управління. У зазначеному розумінні субсидіарність застосовується в системі управління ЄС, зокрема в частині, що стосується наполягань Великої Британії щодо непомірної концентрації влади Європейською комісією [10].

Основні теоретико-правові положення принципу субсидіарності знайшли своє втілення у відповідних міжнародно-правових документах, зокрема, Маастрихтському договорі про створення Європейського Союзу (ст. 5) та Амстердамському договорі про розширення Європейського Союзу (ст.3 «в»). Останній, зокрема, стверджує, що «в сферах, які не підпадають під його [принципу субсидіарності. – М.С.] виключну компетенцію, Співтовариство діє у відповідності з принципом субсидіарності, якщо й оскільки цілі передбачуваної дії не можуть бути досягнуті достатньою мірою державами-членами і тому, в силу масштабів і результатів передбачуваної дії, можуть бути більш успішно досягнуті Співтовариством». Зазначене означає, що поточні питання життєдіяльності Європейського Союзу мають розв'язуватись щоразу на тому рівні, який спроможний забезпечити найбільшу ефективність.

Європейська хартія місцевого самоврядування (ст. 4 ч. 3) визначає принцип субсидіарності як пріоритетний у системі органів місцевого самоврядування Європейського союзу. Хартія

стверджує, зокрема, що «муніципальні функції здійснюються, як правило, тією владою, яка має найтісніший контакт з громадянином. Наділяючи тією чи іншою функцією інший орган, необхідно враховувати обсяг і характер завдання, а також вимоги досягнення ефективності й економії».

Своєрідними етапами в розвитку принципу субсидіарності можна вважати процеси, що пов'язані з ратифікацією Маастрихтського договору в таких країнах, як Данія (проведено два референдуми), Франція (обговорювалася можливість проведення референдуму) та Велика Британія.

Принцип субсидіарності, послідовно реалізований у сфері законотворчості, спроможний поставати інструментом вироблення та законодавчої реалізації соціально важливих правових норм.

У цьому сенсі він як принцип діяльності потребує безпосередньої взаємодії з принципами відкритості та прозорості, які сприяють реалізації іманентно закладеного в нього змісту. Проблема, однак, полягає в тому, що зазначені принципи не мають належної правової бази щодо їхньої реалізації, не знайшли поки що належного втілення в змісті законів, передусім у частині забезпечення механізму їхньої реалізації. Відповідно, вони мають значно вищий рівень абстрагування, ніж норми закону.

Тоді як у сфері правової ідеології принцип субсидіарності сприяє утвердженню соціологічного розуміння сутності права, його природи, характеру та призначення, дозволяє розглядати норму права в єдності її трьох взаємопов'язаних вимірів – класичного, некласичного та постнекласичного. Тобто, зазначений підхід спроможний вбачати призначення норми права в:

- регулюванні соціальних відносин людей;
- позиціонуванні норми права відповідно до закладеного законодавцем змісту;
- конструюванні соціального простору.

У випадку концептуального обґрунтування пріоритету інтересів індивіда перед інтересами будь-яких спільнот – великих чи малих, безвідносно до місця останніх у соціальній ієрархії суспільства, доречною є постановка питання щодо обґрунтування сутності поняття «субсидіарна ідеологія» [11].

На значущості взаємодії держави й суспільства в контексті утвердження механізму самоорганізації, що значною мірою обумовлюється функціональними можливостями принципу субсидіарності, наголошують й українські вчені. Так, зокрема, М.П. Недюха стверджує, що самоорганізаційні процеси дозволяють «суспільству постати упорядкованою, стабільною соціальною системою, кожний елемент якої реалізує свою базову функцію: економіка – адаптації, держава і право – інтеграції, школа, культура й освіта, сім'я й церква – успадкування набутого досвіду, звичаїв й обрядів, навичок і вмінь, утвердження зразків поведінки. Таке суспільство «працює» на досяг-

нення ціннісної згоди різних соціальних груп, утверджує громадянську злагоду, солідарність та співпрацю як своєрідну основу суспільства, визначає його соціальні функції та орієнтири розвитку, формує коректну, соціально адаптовану та безпечну для соціального оточення модель поведінки» [12].

То ж цілком справедливо, що принцип субсидіарності, не будучи правовою нормою, є складовою частиною європейського права як засіб стримування централізації, протидії механізмам узурпації влади центром. Визначаючи розподіл повноважень різних рівнів публічної влади у державі, вищезазначений принцип є складовою механізму взаємодії держави і суспільства [13].

Стаття 3В Маастрихтського договору стверджує: «У тих галузях, що не підпадають під його (Європейського Союзу. – М.С.) ексклюзивну компетенцію, Співтовариство може здійснювати власні кроки, відповідно до принципу субсидіарності, якщо тільки цілі цих кроків не можуть бути успішно реалізовані окремими державами Євро-союзу. Якщо цього не відбувається, саме Співтовариство краще впорається з пропонованими проектами або через характер, або через масштаб цих проектів» [14].

Водночас відсутність чіткого визначення принципу субсидіарності в документах Європейського Союзу не дозволяє його розглядати як правову норму [15]. Це, передусім, організаційний і правовий принцип, можливими сферами застосування якого є політико-правові відносини, теорія держави і права, політичні науки тощо. Принаймні, практика застосування принципу субсидіарності в ЄС свідчить, що це уявлення, по суті, є суперечливою концепцією. Те, що для однієї людини є предметом лише місцевого значення, для іншої набуває ознак союзної чи федеративної ваги. Так, скажімо, як характерні приклади можуть бути розглянуті приклади відношення людини до тварини, зокрема випадків її транспортування чи умови праці на робочому місці.

Хоча повсякденні уявлення про субсидіарність вкрай не суперечать визначенню субсидіарності, якого дотримуються в католицькій соціальній теорії, використання цього терміну в дискусіях про федералізм не завжди спирається на органічну концепцію суспільства, зосереджуючись переважно лише на інституціях державного врядування [16].

Принцип субсидіарності, за С.Г. Кирдіною, в системі федеративних відносин означає пріоритет прав в системі соціальної ієрархії структури нижчого рівня, яка є самоврядувальною, порівняно зі спільнотами більш високого рівня. При цьому дія зазначеного принципу полягає в тому, що розв'язання господарських проблем населення, яке проживає на певній території, здійснюється, насамперед, шляхом самодостатніх зусиль і переважно на місцевому рівні [17].

Деякі автори (Н. Глазунова) вбачають змістовні аспекти зазначеного принципу лише в контексті взаємодоповнюючої діяльності різних

ланок влади й управління – як по вертикалі, так і по горизонталі [18].

Обґрунтовуються також підходи, згідно з якими субсидіарність постає територіально-організаційним принципом, що спрямований на оптимальний розподіл повноважень між різними рівнями прийняття політичних рішень, які забезпечують максимальну ефективність та прозорість [19].

У науковій літературі мають місце й спроби вузького прочитання принципу субсидіарності, пов'язуючи можливості його політико-правового застосування лише з ієрархічними структурами [20], що, поза сумнівом, спроможне не тільки суттєво обмежити змістовні та функціональні характеристики зазначеного принципу, а й знехтувати новим змістом діяльності ЄС, делегуванням певних повноважень, а також необхідними ресурсами громадських організацій тощо.

Різні прочитання сутності принципу субсидіарності наявні й у середовищі вітчизняних дослідників. Одні автори (А.І. Дмитрієв, В.І. Муравйов) визначають його як обмеження розширення компетенції органів ЄС за рахунок компетенції держав-членів [21], тоді як інші (В.Ф. Опришко, А.В. Омельченко, А.С. Фастовець) наголошують переважно на можливостях принципу субсидіарності щодо розмежування компетенції як основи встановлення балансу між різними рівнями ієрархічно структурованої влади. При цьому підкреслюється його потенціал як теоретико-методологічної основи розширення повноважень ЄС у разі виникнення такої необхідності [22].

Можливості різного змістовного наповнення сутності принципу субсидіарності надають підстави деяким ученим стверджувати про нібито двоїстість, амбівалентність цього принципу, більше того, переносити зазначену характеристику на концепцію субсидіарності, викладену, зокрема, в Маастрихтському договорі [23].

На наш погляд, зазначені висновки є передчасними, адже, по-перше, навряд чи застосований в зазначеному Договорі принцип субсидіарності спроможний набути концептуальних засад свого обґрунтування й, по-друге, можливості зазначеного принципу, відповідно до його природи, можуть бути реалізовані по-різному, в тому числі й на засадах його моністичного обґрунтування. При цьому варто також враховувати особливості управління в його нинішньому розумінні, коли органи врядування є не лише автономними чи ієрархічними, а й економічно та функціонально взаємозалежними. Останнє, як відомо, передбачає децентралізацію державного управління та деконцентрацію владних повноважень, залучення місцевого населення для прийняття необхідних управлінських рішень тощо.

Важливою при цьому є також і та обставина, що принцип субсидіарності дозволяє включити до тексту нормативно-правових актів інші категорії, зокрема «пропорційність», яка як принцип вперше була застосована в Європейській

Конституції 2004 року, однак не набрала, як відомо, законної сили у зв'язку з відмовою її ратифікувати деяких країн – членів ЄС. Принцип пропорційності передбачає справедливий (пропорційний) розподіл повноважень і відповідальності (компетенції) з урахуванням факторів центру й регіонів, а також відносин, що склались між його учасниками (суб'єктами діяльності) [24].

Зазначені вихідні умови дозволяють, на думку російського дослідника А.А. Амплеевої, прагнути до утвердження:

- пріоритету людини перед суспільством і державою;
- делегування повноважень зверху вниз без збереження контролю над нижчими рівнями;
- відповідальності не перед вищим рівнем, а перед співтовариством нижчого рівня [25].

Як свідчать результати аналізу та узагальнення проблематики, що досліджується, в Україні сформовані лише частково організаційно-правові, матеріальні та фінансові основи системи територіальної організації влади, управління місцевим і регіональним розвитком, що знайшло своє відображення в Конституції України, ратифікованій Європейській хартії місцевого самоврядування, ухвалених законах «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації» та понад 10-ти інших законах, Бюджетному та Земельному кодексах. Однак, попри наявні засади взаємодії центру й регіонів, органам місцевого самоврядування, регіональній владі не вдалося забезпечити належний соціально-економічний і культурний розвиток, запустити механізми територіального самоврядування. Однією з причин слабкості владної вертикалі науковці, юристи-практики вважають дискусійність низки положень Основного Закону України щодо місцевого самоврядування. Так, зокрема, ст. 19 стверджує, що органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Очевидно, що зазначена редакція конституційної норми:

- суттєво відрізняється від положень статті 4 Європейської хартії місцевого самоврядування, згідно з якою органи місцевого самоврядування мають повне право вирішувати будь-які питання, що належать до сфери їхньої компетентності;
- не враховує локально-регіональних особливостей розвитку – соціально-політичних, економічних, демографічних, етнічно-культурних, географічних тощо;
- стримуючим чином впливає на статутні права й обов'язки територіальних громад, їхній статус як самоврядних і самостійних органів владарювання.

Тому логічним є висновок: положення Хартії є більш наближеними до місцевих органів влади, враховують особливості їхнього функціонування, надають більше автономності й самос-

тійності в нормотворчій діяльності, позиціонуються як достатньо демократичні. Це по-перше.

По-друге, відповідно до статті 140 Конституції України діяльність органів місцевого самоврядування передбачена лише на найнижчому територіальному рівні вітчизняної владної ієрархії – селах, селищах і містах, тоді як районні та обласні ради, не маючи виконавчих органів, постають як представницькі органи з обмеженими повноваженнями, що виключає їхню самоврядувальну діяльність, і, відповідно, дозволяє стверджувати про пряме державне управління на зазначених територіях. Звернення до ст. 3 Європейської хартії дозволяє констатувати, що місцеве самоврядування означає «право і спроможність місцевої влади, в межах закону, здійснювати регулювання й управління значною часткою громадських справ», поширюючись на територіальні громади різних рівнів, у тому числі й регіональних.

По-третє, в Основному Законі відсутнє визначення територіальної основи місцевого самоврядування, меж чи кордонів певної території, на якій є чинними повноваження самоврядного органу. Зазначене не дозволяє забезпечити повсюдність місцевого самоврядування, а також реалізувати відповідно до статті 5 Європейської хартії принцип незмінності територіальних кордонів місцевої влади.

По-четверте, в Конституції України чи інших законах не вписано умов повного чи часткового обмеження прав громадян на місцеве самоврядування, скажімо, за умов надзвичайних ситуацій – екологічної катастрофи, забезпечення оборони країни тощо.

Таким чином, викладене вище дозволяє зробити висновок про необхідність подальшої адаптації вітчизняного законодавства до норм Європейського співтовариства, розробки політико-правового механізму реалізації принципу субсидіарності як особливого способу делегування повноважень на якомога нижчий рівень, що не тільки демократизує владу, а й дозволить посилити ефективність її діяльності, зокрема, на засадах самоорганізації територіальних громад. У цьому контексті принцип субсидіарності уявляється доцільним не лише закріпити у вітчизняному законодавстві, а й наповнити його реальним змістом, згідно з яким органам влади того чи іншого рівня мають бути надані повноваження, що можуть бути реалізовані найбільш ефективно.

Список використаних джерел

1. *Енциклопедія «Rerum novarum»*. – С.101 n; 104 n; 130 n; 136.
2. *Enciclopedia Americana. International edition*. N.Y.: 1966.
3. *Pius XI. Quadragesimo Anno. 1931*. Encyclica // Anderson R. *Between Two Wars: The Story of Pope Pius*. 1978.
4. *Rerum novarum*. – 1891. – P. 9.
5. *Там само*. – P. 12.
6. *Енциклопедія «Quadragesimo anno»* – 1931. 1. – С. 184 – 186.
7. *Gaudium et spes* // I documenti del Concilio Vaticano // *Constituzioni, Decreti, Dichiarazioni*. – Roma, 1976. § 6.
8. *Самостійність місцевих влад та розподіл повноважень між ними: організація місцевого самоврядування відповідно до принципів Європейської Хартії місцевого самоврядування* / Матеріали міжн. конф., м. Київ, 11 – 12 червня 2002 р. / Упоряд.: В Кравченко, М. Пухтинський. – К.: Логос, 2002. – С. 246 – 254.
9. *Кирдина С.Г.* Институциональные матрицы и развитие России [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://www.kirdina.ru>.
10. *Недюха М.П.* Особливості гуманітарного розвитку України: правові аспекти / М.П. Недюха // *Соціально-правові реформи в незалежній Україні: досягнення, проблеми, перспективи* / За ред. В.О. Зайчука. – К.: Інститут законодавства, 2009. – С. 124.
11. *Європейська хартія місцевого самоврядування*. – С. 246 – 254.
12. *Treaty on European Union*, 1992. – P. 13 – 14.
13. *Короткий Оксфордський політичний словник* / За ред. Ієна Макліна й Блістера Макмілана / Пер. з англ. – К.: Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2005. – С. 664 – 665.
14. *Глазунова Н.* Система государственного управления / Н. Глазунова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – С. 407.
15. *Глобализация и федерализм* // *Государство и право*. 2007. – № 7. – С. 5.
16. *Линьов К.О.* Принцип субсидіарності в державному управлінні / К.О. Линьов [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://LINOV.html>.
17. *Дмитрієв А.І.* Міжнародне публічне право / . – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С. 485.
18. *Опришко В.Ф.* Право Європейського Союзу / В.Ф. Опришко, А.В. Омельченко, А.С. Фастовець. – К.: КНЕУ, 2002. – С. 138 – 139.
19. *Конопацький С.* Громадянство в глобальному контексті / С. Конопацький // *Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів* / Укладачі: Кононов І.Ф. (наук.ред.), Бородачов В.П., Топольськов Д.М. – Луганськ: Альма-матер-Знання, 2002. – С.86 – 87.
20. *Амплеєва А.А.* Субсидіарність и демократия. Введение в тему / А.А. Амплеєва. – РАН. – М.: ИНИОН, 1996. – С. 5 – 6.

Савіовський М.Ю. Принцип субсидіарності в історії європейської політико-правової думки

У статті досліджуються ідейні витoki, особливості становлення субсидіарності як принципу в європейській політико-правовій думці. Значну увагу приділено висвітленню змістовних характеристик зазначеного принципу в католицькій соціальній доктрині, Європейській хартії місцевого самоврядування, а також сучасній науковій літературі.

Ключові слова: принцип субсидіарності, особливості еволюції принципу субсидіарності, католицька соціальна доктрина, Європейська хартія місцевого самоврядування.

Савиовский М.Ю. Принцип субсидиарности в истории европейской политико-правовой мысли

В статье исследуются идейные истоки, особенности становления субсидиарности как принципа в европейской политико-правовой мысли. Существенное внимание уделено изложению содержательных характеристик названного принципа в католической социальной доктрине, Европейской хартии местного самоуправления, а также современной научной литературе.

Ключевые слова: принцип субсидиарности, особенности эволюции принципа субсидиарности, католическая социальная доктрина, Европейская хартия местного самоуправления.

Saviovsky M.U. The principle of subsidiarity in the history of European politiko legal thought

We investigate the ideological drains, especially the formation of subsidiarity as a principle in the European political and legal thought. Significant attention is drawn to the presentation of content characteristics above mentioned principle in Catholic social doctrine, the European Charter of Local Self-Government, as well as modern literature.

Keywords: principle of subsidiarity, particularly the evolution of the principle of subsidiarity, Catholic social doctrine, the European Charter of Local Self-Government.